

ר' עובדיה מברטנורא
 [שיצא] ניסן. וכל הדינים הללו
 בארץ ישראל וכיוצא בה, אבל
 האיים הרחוקים שזמן הגשמים
 שלהם אינו כזמן הגשמים של
 ארץ ישראל, כל אחד ואחד
 שואל הגשמים בזמן שהוא
 צריך להם, ואם עבר אותו הזמן
 הידוע להן ולא ירדו גשמים,
 ב"ד של אותו מקום גוזרים
 תעניות על הצבור אחר
 שהתענו היחידים כסדר השנוי
 במתניתין: **ב א סדר**
תעניות כיצד. בשבע תעניות
 אחרונות קא מיירי: את
 התיבה. הארון שספר תורה
 מונח בו, כלומר כלי צנוע היה
 לנו ונתבזה בעווננו. ולמה
 לרחובה של עיר, לומר, צעקנו
 בצנעה בבית הכנסת ולא
 נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא
 ברחובה של עיר: אפר מקלה.
 אפר שרפה. ומשום דעפר נמי
 אקרי אפר תנא אפר מקלה,
 דהכא צריך שיהיה אפר ממש
 כדי שיזכור הקב"ה עקידתו של
 יצחק וירחם: על גבי התיבה.
 משום דתיב (ישעיה ס"ג) בכל
 כדי שיתביישו יותר, לפי שאינו דומה

יֵצֵא נִיסָן וְלֹא יֵרְדוּ גְשָׁמִים - הרי הגשמים
 היורדים אחר כך **סִימָן קָלָהּ** הם, **שְׁנַאמֶר**
 (שמואל א, יב, ז): **"הֲלוֹא קִצִּיר הַטִּיִּם הַיּוֹם**
אֶקְרָא אֶל ה' וְיִתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר, וְיִדְעוּ וְרָאוּ פִי רַעַתְכֶם
 רְבָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינַי ה' לְשֹׂאֵל לָכֶם מִלֶּךְ", כלומר,
 הואיל ועכשיו זמן הקציר, אין הגשמים סימן ברכה
 אלא סימן לכעסו של ה':

פרק שני

סדר התפילה בשבע התעניות

משנה א

סֵדֶר תַּעֲנִיּוֹת של שבע התעניות האחרונות **כִּיצַד?**
מוֹצֵיאֵין אֶת הַתְּבָה - ארון הקודש עם ספר
 התורה שבתוכו מבית הכנסת **לְרַחֲבָהּ שֶׁל עִיר** -
 לכיכר העיר, **וְנוֹתְנִין אֶפֶר מִקְלָהּ** - אפר שרפה **עַל**
גְּבֵי הַתְּבָה משום שנאמר (ישעיה יג, ט): **"בְּכָל**
צָרְתָם לֹא צָר", וכן נותנים אפר **וּבְרֵאשׁ הַנְּשִׂיא**
וּבְרֵאשׁ אֵב בֵּית דִּין ואינם נותנים בעצמם את
 האפר על ראשם, שתהיה להם בושה יתרה, שאינו
 דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים¹⁵, **וְכָל**
 צרתם לו צר: **וּבְרֵאשׁ הַנְּשִׂיא וכו'.** והן עצמן אינם נוטלים, כדי שיתביישו יותר, לפי שאינו דומה

ביאורים והרחבות

15. מיהו הנשיא ומיהו אב בית דין? כתב הרמב"ם בהל' סנהדרין (א, א): כמה בתי דינים קבועין יהיו בישראל וכמה יהיה מניינן? קובעין בתחלה בית דין הגדול במקדש, והוא הנקרא "סנהדרי גדולה" ומניינם שבעים ואחד, שנאמר (במדבר יא, טז): "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל", ומשה על גביהן שנאמר (שם): "והתיצבו שם עמך", הרי שבעים ואחד. הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן, והוא ראש הישיבה **והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום,** והוא העומד תחת משה רבינו, ומושיבין הגדול שבשבעים משנה לראש, ויושב מימינו **והוא הנקרא אב בית דין.** ושאר השבעים יושבין לפני שניהם כפי מעלתם, כל הגדול מחבירו בחכמה יהיה קרוב לנשיא משמאלו יותר מחבירו, והם יושבין בכמו חצי גורן בעיגול כדי שיהיה הנשיא עם אב בית דין רואין את כולן.
 בגמרא (טו, ב) שואלין: מדוע תחילה נותנים אפר בראש הנשיא ואחר כך בראש שאר העם, והרי אמר רבי: בגדולה - מתחילין מן הגדול, ובקללה - מתחילין מן הקטן? והשיבו: זוהי חשיבות עבור הנשיא, לומר שהוא ראוי להתפלל בעד העם, ולכן מתחילים בו.

ר' עובדיה מברטנורא מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים: דברי כבושים. דברים שכובשין לבו של אדם להחזירו למוטב: ובקבלה. בדברי הנביאים: ב ורגיל. היודע סדר תפלה: ויש לו בנים וביתו ריקן. שאין בביתו במה לפרנס את בניו, ומתוך שנפשו עגומה עליו מתפלל בכוונה. אי נמי,

אֶחָד וְאֶחָד מהעומדים שם **נֹתֵן בְּרֵאשׁוֹ** אפר מקלה¹⁶.

הַזְקֵן שְׂפֵהוֹן¹⁷ **אוֹמֵר לְפָנֶיהֶן דְּבָרֵי כְבוֹשִׁין** - דברים הכובשים את הלב, דברי מוסר, וכך הוא אומר להם: **אֲחֵינוּ, לֹא נֹאמַר פְּאֲנָשֵׁי נִינוּהָ: "וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת שָׁקֵם וְאֶת תַּעֲוִיְתָם", אָלֵא (יונה ג, י): "וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי שָׁבוּ מִדְרָכָם הַרְעָה".** ומכאן שאין השק והתענית מועילים, אלא בתשובה ומעשים טובים. **וּבִקְבָלָה** - בדברי הנביאים **הוּא אוֹמֵר** (יואל ב, יג): **"וְקָרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵל בְּגָדֵיכֶם":**

משנה ב

לאחר דברי הכיבושין **עָמְדוּ בַתְּפִלָּה** ברחוב העיר, היו **מוֹרְדִין לְפָנֵי הַתְּכָה** שלח ציבור שהוא **זָקֵן וְרָגִיל** בסדר התפילה, **וְיֵשׁ לוֹ בָּנִים** שפרנסתם עליו, **וּבֵיתוֹ רֵיקָם** - שביתו ריק ואין לו במה לפרנסם **כְּדֵי שְׂיֵהָא לְבוֹ שְׁלָם בַתְּפִלָּה**

ביאורים והרחבות

עוד שואלין (שם): מדוע הנשיא ואב בית דין לא שמים אפר מקלה בעצמם על ראשם, אלא אחר שם על ראשם? והשיבו: אמר רבי אבא דמן קסרי: אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים. והיכא מנח להו? אמר רבי יצחק: במקום תפילין, שנאמר (ישעיה סא, ג): "לשום לְאֲבְלֵי צִיּוֹן לַתַּת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֲפֶר".

16. בגמרא (טז, א) למדין, **למה יוצאין לרחוב?** רבי חייא בר אבא אמר: לומר, **זעקנו בצנעא ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא.** ריש לקיש אמר: גלינו, גלותינו מכפרת עלינו. ההבדל ביניהם, כשגולין מבית כנסת לבית כנסת, לריש לקיש די בגלות זו, ולרבי חייא בר אבא יש צורך לעשות זאת דווקא בפרהסיא ולא בצנעא.

עוד שואלין למה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר? אמר רבי יהושע בן לוי: לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו. **ולמה מתכסין בשקים?** אמר רבי חייא בר אבא: לומר הרי אנו חשובין כבהמה. **ולמה נותנין אפר מקלה על גבי תיבה?** אמר רבי יהודה בן פזי: כלומר "עמו אנכי בצרה" (תהלים צא, טו). ריש לקיש אמר: "בכל צרתם לו צר" (ישעיה יג, ט). אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דיהבי אפר מקלה על גבי תיבה מזדעזע לי כוליה גופאי. **ולמה נותנין אפר בראש כל אחד ואחד?** פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא חד אמר: הרי אנו חשובין לפניך כאפר, וחד אמר: כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק. מאי בינייהו? איכא בינייהו עפר סתם (שאינו מזכיר את אפרו של יצחק). **למה יוצאין לבית הקברות?** פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא, חד אמר: הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. מאי בינייהו? איכא בינייהו קברי עובדי כוכבים.

17. בביריתא בגמרא (טז, א) למדין: הכי קאמר, אם יש זקן והוא חכם אומר זקן והוא חכם, ואם לאו אומר חכם, ואם לאו אומר אדם של צורה, (בעל קומה, שישמעו ויקבלו דבריו, לתת מורך בלבבות).

ר' עובדיה מברטנורא
 ביתו ריקן מן העבירות, שלא
 יצא עליו שם רע בילדותו:
 ומוסיפין עליהם שש. בין גואל
 לרופא אומר ו' ברכות הללו:
 ג זכרונות ושופרות. כל
 הפסוקים כמו שאומרים בראש
 השנה: ואומר חותמיהן. אחר
 זכרונות חתימת זכרונות, ואחר
 שופרות חתימת שופרות, וכן
 אחר כולם כדמפרש ואזיל:
 ד על הראשונה. בגואל
 ישראל הוא מתחיל להאריך.
 ואע"פ שאינה ממנין שש קורא

שמתוך שעני הוא נפשו עגומה עליו - מתפלל
 בכונה¹⁸. **וְאָמַר לְפָנֵיהֶם עֲשָׂרִים וְאַרְבַּע
 בְּרָכוֹת** ואלו הן: **שְׁמוֹנֵה עֲשָׂרֵה בְּרָכוֹת שֶׁבְּכָל
 יוֹם, וּמוֹסִיף עֲלֵיהֶן עוֹד שֵׁשׁ בְּרָכוֹת**¹⁹:

משנה ג

וְאֵלּוּ הֵן שֵׁשׁ הַבְּרָכוֹת הַנוֹסְפוֹת: (1) **זְכוֹרֹנוֹת** (2)
וְשׁוֹפְרוֹת - שתי הברכות של זכרונות ושופרות
 הנאמרות בראש השנה, ומוסיף ואומר: (3) **"אֵל ה'
 בְּצַרְתָּהּ לִי קְרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי"** - דהיינו כל מזמור קכ
 בתהלים, (4) **"אִשָּׁא עֵינַי אֶל הַהָרִים" וְגו'** -
 מזמור קכא, (5) **"מִמַּעַמְמָקִים קְרָאתִיךָ ה'** - מזמור
 קל, (6) **"תְּפִלָּה לְעֵנִי כִי יַעֲטֶף"** - מזמור קב.

רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: לֹא הָיָה שְׁלִיחַ צִיּוּר צָרִיךְ לֹמַר בְּתַעֲנוּיֹת אֶת הַפְּסוּקִים
 שֶׁל **זְכוֹרֹנוֹת וְשׁוֹפְרוֹת, אֲלָא אָמַר תַּחֲתֵיהֶן:** **"רָעַב פִּי יְהִי בְּאַרְזֵי, דְּבַר
 פִּי יְהִי" וְגו'** (מלכים א ח, לז ואילך) תחת הזכרונות. וכן אומר: **"אֲשֶׁר הָיָה
 דְּבַר ה' אֶל יִרְמְיָהוּ עַל דְּבָרֵי הַבְּצָרוֹת"** (ירמיה יד, א) תחת השופרות²⁰.
וְאָמַר השליח ציבור בששת הברכות הללו את **חֹתְמֵיהֶן** - אחר כל ברכה את
 חתימתה, פי שהמשנה מפרשת והולכת:

משנה ד

עַל הַבְּרָכָה הַרְּאִשׁוֹנָה שהיא "ראה נא בְּעֵינַי" שבשמונה עשרה, שבה מתחיל
 להאריך ולהוסיף תחנונים²¹ **הוא אָמַר** בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת אַבְרָהָם**

ביאורים והרחבות

18. פירוש נוסף בגמרא לביתו ריקם - ביתו ריקם מן העבירה. גרסינן בגמרא (טז, א): רבי יהודה אומר: מטופל ואין לו (יש לו ילדים ואין לו במה לפרנסם, ולכן ליבו דואג), ויש לו יגיעה בשדה (שמתכוון יותר בתפילת הגשמים), וביתו ריקם, ופרקו נאה (שאפילו בבחורו היה נאה ולא יצא עליו שם רע), ושפל ברך, ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן.
19. בגמרא (טז, ב) שואלין: מדוע שנו במשנה שש ברכות (זכרונות, שופרות, אל ה' בצרתה לי, אשא עיני, ממעמקים קראתיך, תפילה לעני - כמבואר במשנה הבאה), הרי במשנה ד מונים שבע ברכות, כדתנן "על השביעית הוא אומר ברוך מרחם על הארץ!" והשיבו: אמר רב נחמן בר יצחק: מאי שביעית? שביעית לארוכה (שביעית לאותה ברכה שהתחיל להאריך בה, ואותה אינה מן התוספת, אלא משמונה עשר הברכות היא), כדתניא: בגואל ישראל מאריך, ובחותמה הוא אומר: מי שענה את אברהם בהר המוריה, הוא יענה אתכם וכו'.
20. בגמרא (טז, ב) למדין שטעמו של רבי יהודה הוא, לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בראש השנה, וביובלות, ובשעת מלחמה.
21. **פירוש:** בגואל ישראל הוא מתחיל להאריך, ואף על פי שאינה ממנין שש, קורא אותה

בְּהַר הַמִּזְרֵה, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל.

על הברכה הַשְּׁנִיָּה שבה מוסיף פסוקי זכרונות הוא אומר בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת אַבּוֹתֵינוּ עַל יַם סוּף, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע קוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' זוֹכֵר הַנְּשָׁכּוֹת.**

על הברכה הַשְּׁלִישִׁית שבה מוסיף פסוקי שופרות הוא אומר בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע קוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' שׁוֹמֵעַ תְּרוּעָה.**

על הברכה הַרְבִּיעִית שהיא השלישית בברכות הנוספות הוא אומר בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת שְׂמוּאֵל בְּמִצְפָּה, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' שׁוֹמֵעַ צַעֲקָה.**

על הברכה הַחֲמִישִׁית שהיא הרביעית בברכות הנוספות הוא אומר בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת אֱלִיהוּ בְּהַר הַפְּרָמֵל, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה.²²**

על הברכה הַשְּׁשִׁית שהיא החמישית בברכות הנוספות הוא אומר בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת יוֹנָה מִמְּוֵעֵי הַדָּגָה, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַעֹנֶה בְּעַת צָרָה.**

על הברכה הַשְּׁבִיעִית שהיא השישית בברכות הנוספות הוא אומר בחתימתה: **מִי שֶׁעָנָה אֶת דָּוִד וְאֶת שְׁלֹמֹה בְּנוֹ בִירוּשָׁלַיִם, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקֹתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' הַמְּרַחֵם עַל הָאָרֶץ.²³**

ביאורים והרחבות

²² "ראשונה", לפי שבה מתחיל להוסיף ולהאריך. ותיקנו להאריך בברכת "גואל ישראל" לומר שיגאל אותנו הקב"ה מצרותינו.

²³ בגמרא (יז, א) יש שמחליפין "צעקה" לאליהו ו"תפילה" לשמואל (שבמקום לחתום אצל אליהו שומע תפילה, חותמים שומע צעקה, ובמקום לחתום אצל שמואל שומע צעקה, חותמים שומע תפילה).

²³ בגמרא (יז, א) למדין, שאף על פי שיונה היה אחרי דוד ושלמה, בכל זאת מזכיר את דוד ושלמה באחרונה, מפני שרוצה לחתום בברכת הארץ, ובחתימה זו יש להזכיר את דוד ושלמה שהם התפללו על הארץ, או משום שהם בנו את בית המקדש שהוא עיקר הארץ.

משנה ה

מַעֲשֵׂה בַיּוֹם רַבִּי חֲלַפְתָּא * וְרַבִּי חֲנַנְיָה בֶן תְּרַדְיוֹן * שֶׁעָבַר אֶחָד לְפָנָי הַתְּבָה כְּשֶׁלִּיחַ צִיבוּר בַּיּוֹם הַתְּעֵנִית, וְנָמַר אֶת הַבְּרָכָה בְּלֶה - "גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל", וְלֹא עָנָו אַחֲרָיו הַצִּיבוּר אָמֵן אֲלֵא אִמְרוּ "בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד" כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיוּ נוֹהֲגִים בַּמִּקְדָּשׁ.

לאחר מכן קרא השמש: **תִּקְעוּ הַפְּתָנִים, תִּקְעוּ!** ושליח הציבור אמר: **מִי שֶׁעָנָה אֶת אַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרְיָה, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה.** ובסיום זכרונות אמר השמש: **הָרִיעוּ בְּנֵי אֶהְרֹן, הָרִיעוּ!** ושליח הציבור אמר: **מִי שֶׁעָנָה אֶת אָבוֹתֵינוּ עַל יַם סוּף, הוּא יַעֲנֶה אֶתְכֶם וְיִשְׁמַע בְּקוֹל צַעֲקַתְכֶם הַיּוֹם הַזֶּה.** וכן בסיום כל ברכה מהברכות הנוספות.

וּכְשֶׁבָא דְבַר אֶצֶל חֲכָמִים - כשנודע להם מה שהנהיגו רבי חלפתא ורבי חנניה, **אָמְרוּ: לֹא הָיִינוּ נוֹהֲגִין בֶּן -** לענות "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" במקום אמן, **אֶלָּא בְּשַׁעַר הַמּוֹרָח וּבְהַר הַבַּיִת -** בשער המזרחי של הר הבית:

משנה ו

בְּשֶׁלֶשׁ תְּעֵנִיּוֹת הַצִּיבוּר הָרִאשׁוֹנוֹת - אֲנִשִּׁי הַמְּשֻׁמֵּר - כהנים ששירתו בשבוע שבו חלה התענית²⁴ **מִתְעַנִּין וְלֹא מִשְׁלִימִין** עד הערב, שלפי שתעניות אלו אינן

ביאורים והרחבות

24. פירוש: הכהנים נחלקו לעשרים וארבעה משמרות, ובכל שבוע היה עובד במקדש משמר אחד. כל משמר היה נחלק לששה בתי אבות, ובכל יום היה עובד בית אב אחר. ובשבת היה עובד כל המשמר.

רבי חלפתא היה תנא בדור השלישי, אביו של התנא הידוע רבי יוסי, ונצר לגזע יונדב בן רכב (ירושלמי תענית ד, ב). זכה לראות את הבית בבניינו. מקום מושבו היה בציפורי (תענית טז, ב). חבריו: רבי יוחנן בן נורי, רבי חנניה בן תרדיון ורבי עקיבא.

רבי חנניה בן תרדיון היה תנא בדור השלישי, מקום מושבו בסיכנין שבגליל התחתון. עסק בגמילות חסדים והיה גבאי צדקה מפורסם בנאמנותו (עבודה זרה יז, ב). לא נמנע מלעסוק בתורה גם כאשר הרומאים גזרו עונש מיתה למי שנתפס עוסק בתורה, ומשנתפס נהרג על קידוש ה' ונשרף וספר תורה עמו. ומצאנו שאמר באבות (ג, ב): שנים שישבין ואין ביניהן דברי תורה - הרי זה מושב לצים... אבל שנים שישבין ויש ביניהם דברי תורה - שכינה ביניהם. בתו ברוריה, המפורסמת בתורתה ובחכמתה, נישאה לרבי מאיר.

ר' עובדיה מברטנורא
משמרות כהונה היו, כל משמר
עובד בשבת שלו: אנשי בית
אב. המשמר מתחלק לשבעה
בתי אבות כמנין ימות השבוע,
כל אחד עובד יומו: מתענין
ולא משלימין. שתעניות
הראשונות אינן חמורין כ"כ,
ולפיכך אין משלימין שאם
תכבד העבודה על אנשי בית
אב שהיו עובדין אותו היום
יבואו אלו לסייען ויהא בהן כח
לעבוד: ז אנשי משמר
מותרים לשתות יין. לאו גבי
תענית קאי, אלא אידי דאיירי
בבני משמר מייתי לה הכא:
בלילות. שאין לחוש שמא
תכבד העבודה על אנשי בית
אב בלילה ויצטרכו אלו לבא
לסייעם: לא ביום ולא בלילה.
לפי שהיו צריכין להעלות כל
הלילה אברים ופדרים שפקעו
מעל המזבח:

חמורות כל כך, לא היו משלימין, כדי שאם תכבד
העבודה על אנשי בית אב יהיה לאנשי המשמר כח
לסייע להם, **וְאֲנָשֵׁי בֵּית אָב** שעבדו במקדש באותו
היום **לֹא הָיוּ מִתְעַנִּין כָּלֵל**.

בְּשֵׁלֶשׁ תַּעֲנִיּוֹת שְׁנֵיּוֹת שהן יותר חמורות - **אֲנָשֵׁי**
מִשְׁמֶר מִתְעַנִּין וּמְשֻׁלְּמִין תעניתם, **וְאֲנָשֵׁי בֵּית**
אָב שעבדו במקדש באותו יום **מִתְעַנִּין וְלֹא**
מְשֻׁלְּמִין.

בְּשֶׁבַע תַּעֲנִיּוֹת אַחְרֹנֹת שהן חמורות מכולן, **אֵלּוּ**
וְאֵלּוּ - אנשי משמר ואנשי בית אב **מִתְעַנִּין**
וּמְשֻׁלְּמִין תעניתם, אלה **דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ**.

וְחֻקֵּימִים אֹמְרִים: שְׁלֹשׁ תַּעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת -
אֵלּוּ וְאֵלּוּ לֹא הָיוּ מִתְעַנִּין כָּלֵל.

בְּשֵׁלֶשׁ הַתַּעֲנִיּוֹת הַשְּׁנֵיּוֹת - **אֲנָשֵׁי מִשְׁמֶר**
מִתְעַנִּין וְלֹא הָיוּ מְשֻׁלְּמִין תעניתם, **וְאֲנָשֵׁי בֵּית**
אָב לֹא הָיוּ מִתְעַנִּין כָּלֵל.

בְּשֶׁבַע הַתַּעֲנִיּוֹת הַאֲחֵרוֹנוֹת - **אֲנָשֵׁי מִשְׁמֶר** היו
מִתְעַנִּין וּמְשֻׁלְּמִין תעניתם, **וְאֲנָשֵׁי בֵּית אָב**
מִתְעַנִּין וְלֹא מְשֻׁלְּמִין:

משנה ז

אֲנָשֵׁי הַמִּשְׁמֶר מִתְרִים לְשִׁתּוֹת יַיִן בְּלֵילוֹת שעבודת הלילה מועטת ואין אנשי
בית אב צריכים לסיועם של אנשי המשמר, **אָבֵל לֹא בַיָּמִים** שמא יצטרכו לסייע
לאנשי בית אב להשלים את העבודה, ואם יהיו שתויי יין אסור להם לעבוד במקדש.
וְאֲנָשֵׁי בֵּית אָב אסורין לשתות יין **לֹא בַיּוֹם וְלֹא בַלַּיְלָה** שלאחריו, לפי
שצריכים להעלות אברים ופדרים שפקעו מעל המזבח²⁵.

ביאורים והרחבות

25. בגמרא (ז, א) למדין: מפני מה אמרו אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא
בימים? שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו להם. מפני מה אמרו אנשי בית
אב לא ביום ולא בלילה? מפני שהן עסוקין תמיד בעבודה. מכאן אמרו, כל כהן (בזמן הזה)
שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתו אבותיו קבועין שם, אסור לשתות יין כל
אותו היום (שמא יבנה המקדש ויהיה צריך לעבוד). במכיר משמרתו ואין מכיר משמרת בית אב
שלו ויודע שבתו אבותיו קבועין שם, אסור לשתות יין כל אותה שבת. אינו מכיר משמרתו
ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתו אבותיו קבועין שם, אסור לשתות יין כל השנה.

ר' עובדיה מברטנורא
 אנשי מעמד. הם ישראלים
 הקבועים בירושלים ועומדים
 על קרבן אחיהם ומתפללין
 שיהא מקובל ברצון. ועומדים
 שם בשעת העבודה שלוחים
 מכל ישראל, דהיאך קרבנו של
 אדם קרב והוא אינו עומד על
 גביו והכתוב אומר (במדבר כ"ח)
 תשמרו להקריב לי במועדו,
 לישראל מצוה שיעמדו על
 הכהנים בשעת עבודה: אסורים
 לספר ולכבס. משנכנסו
 למשמרתם, כל אותה שבת,
 כדי שיספרו קודם לכן ולא
 יכנסו למשמרתן כשהן
 מנוולים: ובחמישי. שבתוך
 משמרתן: מותרים שדרך [רוב]
 בני אדם לספר בחמישי ואין
 ממתניין לספר בע"ש מפני
 הטורה: ח כל הכתוב במגילת
 תענית. ימים שנעשו בהם
 ניסים לישראל בבית שני
 וקבעו ימים טובים. אית יומא

**אנשי משמר ואנשי מעמד²⁶ אסורין מלספר
 ומלכבס כל אותו שבוע של משמרם, והטעם לכן
 כדי שישתפרו ויכבסו קודם לכן, ולא יכנסו
 למשמרתם כשהם מנוולים. ובחמישי - ביום חמישי
 מתרין להסתפר ולכבס מפני כבוד השבת:**

משנה ח

**כל מועד הפתוב במגילת תענית²⁷ דלא
 למספד" - שלא להספיד בו, לפניו - גם ביום
 שלפניו אסור בהספד, שמא יספוד ביום טוב עצמו,
 אבל לאחריו - ביום שאחריו מתר שהואיל ועבר
 יום טוב אין חוששים שמא ינהג כך ביום טוב עצמו.
 רבי יוסי אומר: בין ביום שלפניו ובין ולאחריו
 - אסור לספוד.**

ימים שכתוב בהם "דלא להתענא בהון" - שלא
 להתענות בהם, לפניו ולאחריו מתר להתענות.
 רבי יוסי אומר: ביום שלפניו אסור להתענות,
 אבל ביום שלאחריו מתר:

דלא להתענא בהון בלבד. ואית יומי דחמירי טפי דלא למספד בהון. ואותן שהן חמורים ואסורים
 בהספד. לפניו אסור בהספד, דלמא אתי למעבד הכי ביו"ט גופיה: לאחריו מותר. דכיון דעבר
 יו"ט לא חיישינן, ואנן קיי"ל דבטלה מגילת תענית, וכל אותן הימים הכתובים שם דלא להתענא
 ודלא למספד, כולן מותרין בהספד ותענית, חוץ מחנוכה ופורים שאסורין בהספד ותענית. וימים
 שלפניהם ואחריהם מותר:

ביאורים והרחבות

26. פירוש: אנשי מעמד הם ישראלים שהיו שלוחי כל ישראל לעמוד במקדש בשעת הקרבת
 קרבנות הציבור (ראה לקמן ד, ב-ג בהרחבה).

27. פירוש: מגילת תענית הינה מגילה הכוללת כל הימים שנעשו בהם ניסים לישראל בימי
 הבית השני, וקבעום חכמים כימי שמחה לדורות. יש מהם שנקבעו כימים שהתענית אסורה
 בהם, ויש כאלה ששמחתם מרובה יותר ואף ההספד אסור בהם.

היום קיימא לן דבטלה מגילת תענית וכל הימים הכתובים בה מותרין בהספד ותענית, פרט
 לחנוכה ופורים. כדגרסינן בגמרא ראש השנה (יה, ב): איתמר: רב ורבי יוחנן אמרי: בטלה
 מגילת תענית. רב ורבי יוחנן אמרי: לא בטלה מגילת תענית. ושם (יט, ב) פסקו: והלכתא
 בטלה, והלכתא לא בטלה. ומקשה הגמרא: קשיא הלכתא אהלכתא? כאן בחנוכה ופורים
 (שנוהגים גם היום), כאן בשאר יומי.

ר' עובדיה מברטנורא

ט שלא להפקיע את השערים. כשרואין בעלי חנויות שקונין למוצאי חמישי שתי סעודות גדולות, אחת לליל התענית ואחת לשבת, יהיו סבורין שבא רעב לעולם ומיקרין ומפקיעין השער. אבל משהתחילו להתענות בשני יודעים שאינו אלא מפני התענית, פ"א שלא יאמרו אם לא שראו ב"ד שהרעב בא, לא היו דוחקים לגזור תענית עתה סמוך לשבת, ומפני כן ייקרו ויפקיעו השער: י ואם התחילו. שגזרו התעניות קודם לכן והתחילו להתענות על הצרה אפילו יום אחד ופגע בהן אחד מאלו הימים אין מפסיקין: מודה הוא שאין משלימין. להתענות בהן כל היום, אלא אוכל בערב סמוך לשקיעת החמה:

משנה ט

אין בית דין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי - ביום חמישי בשבוע, כדי שלא להפקיע השערים - שכשיראו המוכרים שקוננים סעודות גדולות, ולא ידעו שהיתה תענית ואנשים קונים בשביל מוצאי התענית ולשבת, יסברו שרעב בא לעולם ויעלו את מחירי המזון. אבל משהתחילו להתענות ביום שני, ידעו שאין זה אלא מפני התענית.

אָלָא קובעים את שלש תעניות הראשונות בסדר הזה: שני וחמישי ושני.

ושלש התעניות השניות: אפשר לקבען בימים חמישי שני וחמישי שהואיל ותעניות אלו הן המשך לתעניות הראשונות, אין חשש להפקעת שערים.

רבי יוסי אומר: כשם שאין התעניות הראשונות מתחילות בחמישי, כך לא שניות ולא אחרונות מתחילות ביום חמישי אלא ביום שני:

משנה י

אין בית דין גוזרין תענית על הצבור בראש חודש, וכן בחגגה ובפורים שהם חגים מדרבנן, ואם התחילו להתענות, ואירע שאחת מהתעניות חלה בראש חודש, חנוכה או פורים, אין מפסיקין אלא מתענים גם באותם הימים²⁸, דברי רבן גמליאל.

אמר רבי מאיר: אף על פי שאמר רבן גמליאל אין מפסיקין, מודה היה שאין משלימין את התענית עד הלילה, אלא אוכלים סמוך לשקיעת החמה²⁹.

ביאורים והרחבות

28. בגמרא (יה, ב) שואלין: וכמה היא התחלה, שאם התחילו אין מפסיקין? רב אחא אמר: שלוש (שאם התענו שלש תעניות וחלה הרביעית בראש חודש - אין מפסיקין), רב אסי אמר: אחת (אם התענו תענית אחת וחלה השנייה בראש חודש - אין מפסיקין).

29. גרסינן בגמרא (שם) אמר רב יהודה אמר רב: זו דברי רבי מאיר שאמר משום רבן שמעון בן גמליאל, אבל חכמים אומרים: מתענה ומשלים. דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא: הלכה - מתענה ומשלים.

ר' עובדיה מברטנורא

להיות בערב שבת. כגון בזמן שהיו ב"ד קובעים ע"פ הראייה, אוכל בערב סמוך לשקיעת החמה, מפני כבוד השבת שלא יכנס לשבת כשהוא רעב. ואין הלכה כר' מאיר אלא מתענין ומשלימין. וכן ט' באב שחל להיות בערב שבת מתענה ומשלים: ג א סדר תעניות האלו. האמורין בפרקין דלעיל, אינו אלא ברביעה ראשונה, אם עברו שלשה זמנין של רביעה של יורה, שהם ג' במרחשון וז' וי"ז ולא ירדו גשמים, אז היו מתענין יחידים, ואח"כ מתענין הצבור י"ג תעניות על הסדר שאמר: אבל ירדו גשמים בעתן וצמחו הזרעים ונשתנו, כמו תחת חטה יצא חוח תחת שעורה באשה, או שינוי אחר: מתרעין עליהם מיד. בתעניות ראשונות. שכל חומר האמור בתעניות האחרונות נוהגין מיד בראשונות: בין גשם לגשם. בין רביעה ראשונה לשניה: מכת בצורת. סימן בצורת הוא: ב ירדו לצמחים ולא לאילן. כגון שירדו בנחת, שזה יפה לצמחים ולעשבים ואינו מועיל לאילנות: לאילן ולא לצמחים.

וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת מתענים ואין משלימים, אלא אוכלים בערב סמוך לשקיעת החמה מפני כבוד השבת, שלא יכנס לשבת כשהוא רעב³⁰:

פרק שלישי

סדר תעניות שגזרו חכמים על צרות ופורענויות

משנה א

סדר תעניות אלו האמור בפרק א משניות ד-ו, שבתחילה מתענים יחידים, ואחר כך מתענים הציבור עד י"ג תעניות, סדר זה אינו נוהג אלא ברביעה ראשונה - זמן הראוי לגשמים הראשונים של השנה, שאם עבר זמן זה ולא ירדו גשמים - מתענים לפי אותו סדר. **אבל צמחים שישנו** - שנשתנה מראיהם לרעה - **מתרעין עליהם** - מתחננים ומתפללים ותוקעים בשופרות **מיד** - כבר בתעניות הראשונות, וכל חומר שנוהגים באחרונות נוהגים מיד בראשונות.

וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום - שהגשם הראשון ירד בעונתו, ועברו ארבעים יום ועדיין לא ירד גשם נוסף, **מתרעין עליהם מיד, מפני שהיא מפת בצרת** - סימן של בצורת:

משנה ב

ירדו גשמים לצמחין אבל לא ירדו גשמים לאילן כגון שירדו מעט ובנחת, שיפים הם לצמחים,

אבל אינם יפים לאילן הואיל ואינם חודרים באדמה, או שירדו גשמים לאילן ולא ירדו לצמחים כגון שירדו בכח גדול, או שירדו גשמים לזה ולזה אבל לא ירדו

ביאורים והרחבות

30. **פירוש:** בזמן שהיו בית דין קובעים ומקדשים את החודש על פי הראיה, יתכן שתשעה באב יחול ביום שישי, מה שלא יתכן בזמננו, שכן על פי הלוח שבידינו לעולם לא יחול תשעה באב ביום שישי. ואין הלכה כרבי מאיר, אלא מתענין ומשלימין עד הלילה. וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת מתענה ומשלים.

גשמים לְבוֹרוֹת לְשִׁיחִין וְלַמְעָרוֹת - שלא היו מספיקים בכדי למלאותם למי שתיה - מִתְרִיעִין עֲלֵיהֶן מִיָּד:

משנה ג

וְכֵן עִיר שֶׁלֹּא יָרְדוּ עָלֶיהָ גְשָׁמִים אֲבָל בְּסִבּוֹתֶיהָ יָרְדוּ גְשָׁמִים, מה שמוכיח שדבר זה בא בגזרת הקב"ה ולא במנהגו של עולם, כְּפִתּוּב (עמוס ד, ז): "וְהִמְטֵרְתִּי עַל עִיר אֶחָת וְעַל עִיר אֶחָת לֹא אֶמְטִיר, הִלְקָה אֶחָת תִּמְטֵר וְגו'"³¹ - אוֹתָהּ הָעִיר מִתְעַנָּה וּמִתְרַעֵת, וְכָל הָעָרִים סְבִיבוֹתֶיהָ מִתְעַנּוֹת כְּדִי לְהַשְׁתַּחֲוֹת בְּצַעֲרָה, וְלֹא מִתְרִיעוֹת. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: מִתְרִיעוֹת - מִתְפַּלְלוֹת וְתוֹקְעוֹת בְּשׁוֹפְרוֹת, לַעֲוֹר רַחֲמֵי ה', וְלֹא מִתְעַנּוֹת:

משנה ד

וְכֵן עִיר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ דָּבָר אוֹ מַפְלֵת - רַעֲיֵדַת אֲדָמָה שֶׁמְפִילָה בְּתִים וְחוֹמוֹת חֲזָקִים שֶׁאֵינָם רְאוּיִים לִיפּוֹל - אוֹתָהּ הָעִיר מִתְעַנָּה וּמִתְרַעֵת, וְכָל הָעָרִים סְבִיבוֹתֶיהָ מִתְעַנּוֹת וְלֹא מִתְרִיעוֹת. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: הָעָרִים שֶׁסְבִיבוֹתֶיהָ מִתְרִיעוֹת וְלֹא מִתְעַנּוֹת.

אֵיזֶהוּ דָּבָר שֶׁעָלִיו מִתְעַנִּים וּמִתְרִיעִים? עִיר הַמוֹצֵיָאָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת רִגְלֵי - שֵׁשׁ בֵּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת גְּבָרִים חוּץ מִגְּבָרִים חוּץ מִגְּבָרִים, וְיֵצְאוּ מִמֶּנָּה שְׁלֹשָׁה מֵתִים שֶׁמֵתוּ בְּשִׁלְשָׁה יָמִים זֶה אַחֲרֵי זֶה - שְׁכַל יוֹם מֵת אֶחָד - הָרִי זֶה נֹחֵשׁ דָּבָר. אִם מֵתוּ פְּחֹת מִבָּאֵן - שִׁיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה שְׁנַי מֵתִים בְּשִׁלְשָׁה יָמִים, אוֹ שְׁלֹשָׁה מֵתִים בְּשְׁנַי יָמִים - אֵין זֶה נֹחֵשׁ דָּבָר אֲלֵא מִקְרָה בְּלִבְד:

משנה ה

עַל צְרוֹת אֱלוֹ מִתְרִיעִין - מִתְעַנִּים וְתוֹקְעִים בְּכָל מְקוֹם אֲפִילוֹ הָעָרִים רְחוֹקוֹת מִמֶּנָּה: עַל הַשְּׂדֵפוֹן - רֹחַ יְבִשָׁה הַמַּיִיבֶשֶׁת אֶת הַתְּבוּאָה, וְעַל הַיִּרְקוֹן - מַחְלָה בְּתוּבָה שֶׁמִּזְרִיקָה וּמְצַהֵיבָה אֶת הַתְּבוּאָה, עַל הָאֲרֶבָּה וְעַל הַחֶסֶל - מִיָּנִי חֲגָבִים

ביאורים והרחבות

31. בגמרא (כ, א) למדין בשם רב שפסוק זה מדבר בשתייהן (העיר שירדו בה גשמים, וכן העיר שלא ירדו בה גשמים) לקללה. שהרי אותה העיר שהמטיר עליה רוב גשמים - נתקלקלה התבואה, וזו שלא ירדו בה גשמים - אין תבואה גדלה בה.

ר' עובדיה מברטנורא
 השדה: ועל חיה רעה. שנראית
 ביום בישוב: ועל החרב.
 חיילות העוברות ממקום
 למקום, ואע"פ שאינם באים
 להלחם עם אותה העיר:
 ו לעריהן. לארץ ישראל:
 כמלוא פי תנור. שלקחה
 בשדפון כל כך תבואה שהיה
 ראוי לעשות ממנה פת
 למלאות [פי] התנור:
 באשקלון. בארץ פלשתים: ועל
 שאכלו זאבים. דהיא חיה רעה
 ומכה מהלכת היא: על שנראה.
 באו בעיר: ז המטרפת.
 מתחבטת ומשתברת, כמו
 ביצה הטרופה בקערה: לעזרה.
 לקבץ את העם שיבואו לעזור
 ולהושיע. והלכה שאין תוקעים
 עליהם בשופר או בחצוצרות
 בשבת אא"כ הוצרכו לתקוע
 לקבץ את העם, אבל מתענים
 וזועקים ומתחננים עליהם
 בשבת:

שאוכלים התבואה, ועל חיה רעה שנראית ביום
 ביישוב וטורפת בני אדם³², ועל החרב - גייסות
 הצבא העוברים ממקום למקום, ואפילו שאינם באים
 להלחם על אותה העיר, על כל אחת מאלו. מתריעין
 עליה מפני שהיא מכה מהלקת ומתפשטת
 ממקום למקום:

משנה ו

מעשה היה שירדו זקנים - חכמים מירושלים
 לעריהם שבארץ ישראל, וגזרו תענית על
 שנראה כמלא פי תנור שדפון - תבואה שדופה
 כשיעור הראוי לעשות ממנה פת למלא את פי התנור,
 באשקלון - עיר בארץ פלשתים.
 ועוד גזרו תענית, על שאכלו זאבים שני
 תינוקות בעבר הירדן לפי שחיה רעה היא מכה
 מהלכת.

רבי יוסי אומר: התענית נגזרה לא על שאכלו
 הזאבים שני תינוקות, אלא על שנראו הזאבים
 במקום ישוב, גזרו הזקנים תענית.

משנה ז

על צרות אלו מתריעין עליהם בתפילת "עננו", אפילו שהן בשבת: על עיר
 שהקיפוה גוים - שעשו עליה מצור, או נהר שעלה על גדותיו, ויש חשש שמא
 ישטוף את העיר, ועל ספינה המטרפת בים - המיטלטלת בסערה ועומדת
 להישבר.

רבי יוסי אומר: מתריעים בשבת לעזרה - לקרוא לבני אדם שיבואו לעזור להם,
 ולא לצעקה בתפילה.

ביאורים והרחבות

32. גרסינן בגמרא (כב, א): תנו רבנן: חיה רעה שאמרו, בזמן שהיא משולחת (מן השמים)
 מתריעין עליה, אינה משולחת אין מתריעין עליה. אי זו היא משולחת ואי זו היא שאינה
 משולחת? נראית בעיר - משולחת, בשדה - אינה משולחת (שזו דרכה). ביום - משולחת,
 בלילה - אינה משולחת. ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן - משולחת, נחבאת מפניהן -
 אינה משולחת. טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהן - משולחת (דכיוון שלא היתה רעבה אלא
 לאחד, מדוע הרגה את השני), אכלה שניהן - אינה משולחת. עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה
 - משולחת.

שְׁמַעוֹן הַתִּימְנִי אוֹמֵר: אֵף עַל הַדָּבָר מִתְרִיעִים בְּשַׁבַּת, וְלֹא הוֹדוּ לוֹ חֲכָמִים³³:

משנה ח

עַל כָּל צָרָה שְׁלֵא תָבֹא עַל הַצָּבוֹר כְּלוּמֵר שֶׁתָּבֹא, וְנִקְטָה הַמִּשְׁנָה לְשׁוֹן נִקְיָה, מִתְרִיעִין עָלֶיהָ, חוּץ מֵרֹב גְּשָׁמִים³⁴.

מַעֲשֵׂה שְׂאֵמֶרוֹ לוֹ לְחוּנֵי הַמַּעֲגָל* בְּזִמְנֵי עֲצִירַת גְּשָׁמִים: הַתְּפִלָּה שֶׁיִּרְדוּ גְּשָׁמִים. אָמַר לָהֶם: צְאוּ וְהִכְנִיסוּ תַנּוּרֵי פְסָחִים, בְּשִׁבִיל שְׁלֵא יִמּוֹקוּ שְׂכִיוֹן שֶׁהָיוּ עֹשִׂים חֶרֶס יִמְסוּ מֵרֹב מִי גְשָׁמִים, שֶׁבִטּוֹחַ הָיָה שִׁירְדוּ גְשָׁמִים.

הַתְּפִלָּה חוּנֵי וְלֹא יִרְדוּ גְּשָׁמִים כֻּלָּל.

מָה עֲשֵׂה? עַג עוֹגָה - עֲשֵׂה מַעֲגָל סָבִיב בְּאֲדָמָה וְעָמַד בְּתוֹכָהּ, וְאָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, בְּנֵיךְ שָׂמוּ פְנֵיהֶם עָלַי, שְׂאֵנִי כְּבֵן בֵּית לְפָנֶיךָ. נִשְׁבַּע אֲנִי בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל שְׂאֵנִי זֶן מִכָּאן, עַד שֶׁתִּרְחַם עָלַי בְּנֵיךְ וְתוֹרִיד לָהֶם גֶּשֶׁם. הַתְּחִילוּ גְּשָׁמִים מִנְּטָפִין.

ביאורים והרחבות

33. בגמרא (כב, ב) שואלין: מה הכוונה "לא הודו לו חכמים", האם לא הודו לו חכמים בשבת אבל בחול הודו לו, או דלמא לא הודו לו כלל? תא שמע: דתניא, מתריעין על הדבר בשבת ואין צריך לומר בחול. רבי חנן בן פיטום תלמידו של רבי עקיבא משום רבי עקיבא אומר: אין מתריעין על הדבר כל עיקר (כדעת חכמים במשנתנו).

34. בגמרא למדין (כב, ב): תנו רבנן: על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליה חוץ מרוב גשמים. מאי טעמא? אמר רבי יוחנן: לפי שאין מתפללין על רוב הטובה (כיוון שגשמים הם טובה לעולם, לא ראוי להתפלל עליהם שיפסיקו). ואמר רבי יוחנן: מניין שאין מתפללין על רוב הטובה? שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר" וגו', מאי "עד בלי די"? אמר רמי בר חמא: עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. אמר רמי בר רב יוד: ובגולה (בבבל) מתריעין עליה (שבבבל רוב גשמים יכול להביא לידי סכנה). תניא נמי הכי: שנה שגשמיה מרובין, אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד: תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהא בתייהם קבריהם. שאלו את רבי אליעזר: עד היכן גשמים יורדין ויתפללו שלא ירדו? אמר להם: כדי שיעמוד אדם בקרן אפל (שן סלע גבוה) וישכשך רגליו במים (כלומר, לעולם אין מתפללין שלא ירדו).

חוּנֵי הַמַּעֲגָל הוּא תַנָּא קְדָמוֹן, חֵי בְּתַקוּפַת הַחֲשֵׁמוֹנָיִם. הֵיךְ אִישׁ קָדוֹשׁ וּבִעַל מוֹפֵת. הַכִּינִי "מַעֲגָל" נִצְמַד אֵלָיו הוּאִיל וְהִיָּה עוֹמֵד בְּשַׁעַת הַתְּפִילָּה בְּתוֹךְ עֵיגוּל שֶׁעֲשֵׂה וְלֹא הִיָּה יוֹצֵא מִמֶּנּוּ עַד שֶׁבִקְשָׁתוֹ תִיעֲשֶׂה, וְיִשׁ אֹמְרִים שְׂבָא מִהַעִיר מַגְלוֹ (רַב צַמַּח גֶּאֻן). לְפִי הַגְּמָרָא בְּתַעֲנִית (כג, א) יִשָּׁן חוּנֵי הַמַּעֲגָל שְׁבַעִים שָׁנָה. שְׁנֵי נִכְדָיו, אַבָּא חֲלִיקָה וְחֲנַן הַנְּחָבָא, הִיוּ גַם הֵם קְדוּשִׁים וּבִעֲלֵי מוֹפֵת, וּמִתּוֹאֲרִים בְּגַמְרָא כְּמִי שֶׁבִכּוּחַ מַעֲשִׂיהֶם וְתַפִּילוֹתֵיהֶם הִבִּיאוּ גְּשָׁמִים לְעוֹלָם.

ר' עובדיה מברטנורא
 עוגה: גשמי בורות. גשמים
 בשופע למלאות בורות: אם
 נמחית. אם כולה מכוסה במים:
 אבן טועים. אבן היתה
 בירושלים שכל מי שמוצא
 מציאה היה עומד עליה ומכריו
 מציאה מצאתי, ובאין בעליה
 ונותנין סימניה ונוטלין אותה.
 ואותה אבן נקראת אבן טועים.
 ומצאתי כתוב שהיתה גבוהה
 מאד ולא היה אפשר שתתכסה
 בגשמים אא"כ בא מבול
 לעולם: לנדות. שמנדין על
 כבוד הרב: מתחטא. מתגעגע:
 ט רבי אליעזר אומר קודם
 חצות לא ישלימו. והלכה כרבי

אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות
 שיחין ומערות - גשמים מרובים שיהיה בהם כדי
 למלא את הבורות. התחילו לירד בזעף.

אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון, ברכה
 ונדבה. ירדו כתקון, והמשיכו לרדת עד שיצאו
 ישראל מירושלים מהמקומות הנמוכים להר
 הבית מפני הגשמים המרובים.

באו העם ואמרו לו לחוני: פשם שהתפללת
 עליהם - על הגשמים שיירדו, כך התפלל שלימו
 להן - שיפסקו.

אמר להן: צאו וראו אם נמחית אבן הטועים
 - אבן גבוהה שעליה היו מכריזים על אבידות ולשם
 היו באים הטועים לחפש את אבידתם. ורמז להם בכך
 שכשם שלא תוכל להמחות כך לא ניתן לבקש על
 רוב טובה.

לאחר מעשה זה שלח לו שמעון בן שטה: אלמלא חוני אתה, גזרני עליך
 נדוי לפי שמנדים על כבוד הרב, והוא הטיח דברים ואמר "לא כך שאלתי". אבל
 מה אעשה לך, שאתה מתחטא - מתגעגע לפני המקום ועושה לך רצונך
 כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ועליך הפתוב אומר (משלי
 כג, כה): "ישמח אביו ואמוך ותגל יולדתך".

משנה ט

אם היו מתעניין על הגשמים וירדו להם גשמים ביום התענית קדם הגז
 החמה - לא ישלימו את התענית, שעדיין לא חלה עליהם התענית כשירדו
 הגשמים, ואם ירדו לאחר הגז החמה - ישלימו.
 רבי אליעזר אומר: אם ירדו הגשמים קדם חצות היום - לא ישלימו ששעת
 חצות הוא זמן הסעודה לרוב בני אדם, וכיוון שירדו קודם חצות לא חלה עליהם
 התענית, לאחר חצות היום - ישלימו.³⁵

ביאורים והרחבות

35. גרסינן בגמרא (כה, ב): תנו רבנן: היו מתעניין וירדו להם גשמים, קודם הנץ החמה לא
 ישלימו (תעניתם, ירדו גשמים) לאחר הנץ החמה ישלימו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר:
 קודם חצות לא ישלימו, לאחר חצות ישלימו. רבי יוסי אומר: קודם תשע שעות לא ישלימו,
 לאחר תשע שעות ישלימו. שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה מתשע שעות ולמעלה,
 שנאמר: "הראית כי נכנע אחאב" וגו'.

מַעֲשֵׂה הִיָּה שְׁגָזְרוּ תַעֲנִית בְּלוֹד, וַיִּרְדּוּ לָהֶם
 גְּשָׁמִים קִדָּם חֲצוֹת הַיּוֹם.
אָמַר לָהֶם רַבִּי טַרְפוֹן: צְאוּ וְאָכְלוּ וְשָׂתוּ וְעָשׂוּ
יּוֹם טוֹב כְּלוֹמַר הוֹרָה לָהֶם שֶׁאֵין מִשְׁלָמִים אֶת
 הַתַּעֲנִית. וַיֵּצְאוּ וְאָכְלוּ וְשָׂתוּ וְעָשׂוּ אֶת הַיּוֹם יּוֹם
טוֹב, וּבָאוּ בֵּין הָעֶרְבַּיִם לְבֵית הַכְּנֶסֶת וַיִּקְרְאוּ
הַלֵּל הַגָּדוֹל - מִזְמוֹר קָלוּ שְׁבַת הַיְלִיִּם, מִשׁוֹם שֶׁכְּתוּב
 בּו "נָתַן לָחֶם לְכֹל בְּשֹׂר כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד", לַהוֹדוֹת
 שֶׁנִּשְׁמַעָה תְּפִילָתָם³⁶:

פרק רביעי

דין נשיאת כפים בתענית

משנה א

בְּשִׁלְשָׁה פְּרָקִים - זְמַנִּים בְּשִׁנָּה הַכְּהֻנִּים נוֹשְׂאִין אֶת כַּפֵּיהֶן אַרְבַּע פְּעָמִים
בַּיּוֹם, דֵּהֵיִינוּ בְּשַׁחֲרִית, בְּמוֹסָף וּבִמְנַחָה³⁷ וּבִנְעִילַת שְׁעָרִים - תְּפִלָּה נוֹסֶפֶת

ביאורים והרחבות

שְׁמוֹאֵל הַקָּטָן גָּזַר תַּעֲנִיתָא וַיִּרְדּוּ לָהֶם גְּשָׁמִים קוֹדָם הַנֶּחֱץ הַחֲמָה, כְּסַבּוּרִין הָעַם לֹמַר שְׁבַחוּ
 שֶׁל צָבוֹר הוּא (שֶׁהַצִּיבוֹר זָכָא, שֶׁהֵרִיד יַד הַגֶּשֶׁם קוֹדָם שֶׁהַתְּפִלּוֹ), אָמַר לָהֶם: אֲמַשׁוּל לָכֶם מִשֶּׁל
 לְמָה הַדְּבַר דּוּמָה, לְעַבְדֵי שְׁמִבְקַשׁ פֶּרֶס מִרְבּוֹ, אָמַר לָהֶם תְּנוּ לוֹ וְאֵל אֲשַׁמַּע קוּלוֹ. שׁוֹב שְׁמוֹאֵל
 הַקָּטָן גָּזַר תַּעֲנִיתָא וַיִּרְדּוּ לָהֶם גְּשָׁמִים אַחֲרַיִם שְׁקִיעַת הַחֲמָה, כְּסַבּוּרִים הָעַם לֹמַר שְׁבַחוּ שֶׁל
 צָבוֹר הוּא, אָמַר לָהֶם שְׁמוֹאֵל: לֹא שְׁבַח שֶׁל צָבוֹר הוּא, אֲלֵא אֲמַשׁוּל לָכֶם מִשֶּׁל לְמָה הַדְּבַר
 דּוּמָה, לְעַבְדֵי שְׁמִבְקַשׁ פֶּרֶס מִרְבּוֹ וְאָמַר לָהֶם הַמְתִּינוּ לוֹ עַד שִׁיתְמַקְמַק (שִׁירָקָב) וַיִּצְטַעַר, וְאַחֲרַיִם
 כִּי תְנוּ לוֹ. וְלִשְׁמוֹאֵל הַקָּטָן שְׁבַחוּ שֶׁל צָבוֹר הֵיכִי דְמִי? (אִם שִׁלַּח צִיבוֹר) אָמַר מִשִּׁיב הָרוּחַ וְנִשְׁבַּב
 זִיקָא (נִשְׁבַב הָרוּחַ), אָמַר (הַשִּׁלַּח צִיבוֹר) מוֹרִיד הַגֶּשֶׁם וְאַתָּא מִיטְרָא (זֶהוּ שְׁבַח צִיבוֹר).

36. גְּרִיסִינִן בְּפַסְחִים (קִיח, ב): וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ "הַלֵּל הַגָּדוֹל"? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מִפְּנֵי שֶׁהַקְּדוֹשׁ
 בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב בְּרוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם וּמַחֲלֵק מִזְזוֹנוֹת לְכֹל בְּרִיָּה. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי: הֵנִי עֹשְׂרִים
 וְשֵׁשׁ "הוֹדוּ" כִּנְגַד מִי? כִּנְגַד עֹשְׂרִים וְשֵׁשׁ דּוֹרוֹת שְׁבַרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְלֹא נָתַן
 לָהֶם תּוֹרָה וְזָן אוֹתָם בַּחֲסָדוֹ.

בַּגְּמָרָא (כׁו, א) שׁוֹאֲלִין, מִדּוּעַ תַּחֲלִיָּה חֲזָרוּ לְבַתִּיהֶם וְאָכְלוּ וְשָׂתוּ וְרַק אַחֲרַיִם כִּי אָמְרוּ הַלֵּל, הִיָּה
 לָהֶם לֹמַר הַלֵּל מִיָּד? וְהַשִּׁיבוּ: אֲבִי וְרַבָּא דְאַמְרֵי תְּרוּוִיָּהוּ: לְפִי שֶׁאֵין אוֹמְרִים הַלֵּל אֲלֵא עַל
 נֶפֶשׁ שְׁבַעָה וְכֶרֶס מִלֵּאָה (מִתּוֹךְ שֶׁנֶּאֱמַר בַּהֵלֵל הַגָּדוֹל "נוֹתֵן לָחֶם לְכֹל בֶּשֶׂר" - נֹאָה לְהֵאֱמַר עַל הַשׁוֹבַע).

37. **הַקְּדָמָה:** מִשְׁנַתְנוּ בֹאָה לְלַמֵּד דִּין נְשִׂיאת כַּפָּיִם בַּתַּעֲנִית, שֶׁכֵּן בְּכֹל יוֹם נוֹשְׂאִים הַכְּהֻנִּים
 אֶת כַּפֵּיהֶם בְּשַׁחֲרִית, וְכֵן בְּמוֹסָף בִּימֵים שְׁמִתְפַּלְלִים בָּהֶם מוֹסָף. "אֲבַל בְּמִנְחָה אֵין נְשִׂיאת
 כַּפָּיִם, מִפְּנֵי שֶׁבְּמִנְחָה כָּבֵר סַעְדוֹ כֹּל הָעַם, וְשִׁמָּא שְׁתוּ הַכְּהֻנִּים יֵין, וְשִׁיכוֹר אֲסוּר בְּנְשִׂיאת
 כַּפָּיִם" (לְשׁוֹן הַרְמַב'ס הַלְכוֹת תְּפִלָּה יד, א), כְּמַבּוֹאֵר בַּגְּמָרָא (כׁו, ב): "לְמָה נִסְמַכָּה פֶּרֶשֶׁת כֶּהֵן מִבְּרַךְ
 לְפֶרֶשֶׁת נִזִּיר? לֹמַר, מֵה נִזִּיר אֲסוּר בֵּינָן, אִף כֶּהֵן מִבְּרַךְ אֲסוּר בֵּינָן". אוֹלַם בַּיּוֹם הַתַּעֲנִיתָא שֶׁאֵין
 חֲשֵׁשׁ לְשִׁכְרוֹת, מִלְּמַדָּת מִשְׁנַתְנוּ שֶׁנוֹשְׂאִים כַּפָּיִם אִף בְּמִנְחָה.

משנה ה

זמן עצי כהנים והעם - הזמנים בהם היו המשפחות להלן מביאות עצים למערכה, היו תשעה זמנים קבועים בשנה⁴⁶:

בְּאֶחָד בְּנִיסָן היו מביאים **בְּנֵי אֶרֶץ בְּנֵי יְהוּדָה**.
בְּעֶשְׂרִים בְּתַמּוּז היו מביאים **בְּנֵי דָוִד בְּנֵי יְהוּדָה**.
בְּחֻמְשָׁה בָּאָב היו מביאים **בְּנֵי פְּרָעֹשׁ בְּנֵי יְהוּדָה**.
בְּשִׁבְעָה בּוֹ - באב, היו מביאים **בְּנֵי יוֹנָדָב בְּנֵי רָכָב**.

בְּעֶשְׂרֵה בּוֹ - באב, היו מביאים **בְּנֵי סְנָאָה בְּנֵי בְּנִימִין**.

בְּחֻמְשָׁה עֶשְׂרִי בּוֹ - באב, היו מביאים **בְּנֵי זְתוּא בְּנֵי יְהוּדָה**. **וְעַמְהֵם** - עם בני זתוא הביאו **כְּהֵנִים וְלוֹיִם וְכָל מִי שְׁטַעָה בְּשִׁבְטוֹ** שלא ידע מאיזה שבט הוא, **וּבְנֵי גּוֹנְבֵי עֲלִי, בְּנֵי קוֹצְעֵי קִצְיַעוֹת** כל אלה היו מביאים עם בני זתוא⁴⁷.

ר' עובדיה מברטנורא קרבן, דדברי תורה לא בעי חיזוק, אבל קרבן עצים כדברי סופרים דמי, ודין הוא דלדחי מעמד דמנחה ונעילה דבעי חיזוק כי היכי דלא לדחיייה לקרבן עצים, ולא ירדתי לסוף דברי רמב"ם בפירוש משנה זו, כי מדבריו נראה שהיו אנשי מעמד מתפללין תפלה יתירה בכל יום בין שחרית למנחה והיא נקראת תפלת מוסף. ודבר זה לא מצאתיהו לא בבבלי ולא בירושלמי: ה זמן עצי הכהנים והעם. כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו והתנדבו משלהם, והתנו נביאים שביניהם שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבים משלהם. וביום שמביאים העצים מביאים עמהם קרבן נדבה ועושים אותו היום יום טוב, וכן כתוב בספר עזרא (נחמיה ו') והגורלות הפלנו על קרבן העצים וגו' להביא לבית אלהינו בעתים מזומנים לשנה: וכל מי שטעה שבטו. ולא היה יודע עם מי ילך, ילך עם בני זתוא: ובני גונבי עלי. מפרש בגמרא שפעם אחת גזרו האויבים שמד על ישראל שלא יביאו בכורים למקדש והושיבו שומרים בדרכים על כך, ועמדו אנשים כשרים שבאותו הדור והביאו סלי בכורים וזכו אותם בקציעות דהיינו תאנים יבשים ונושאים על כתפם עלי, הוא עץ גדול עשוי כעין בוכנא

ביאורים והרחבות

מוסף הוא מן התורה ולכן דוחה מנחה שיש לה סמך מן התורה (כמבואר בברכות כו: יצחק תיקון תפלת מנחה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב"), אבל קרבן העצים שאינו אלא מדברי סופרים אינו דוחה אלא נעילה שהיא מדברי סופרים, אבל לא את תפלת המנחה שהיא מן התורה.

46. בגמרא (כח, א) למדין, למה הוצרכו לומר זמן עצי כהנים והעם? אמרו, כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה, ועמדו אלו והתנדבו משלהם, וכך התנו נביאים שביניהם, שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבין משלהם, שנאמר (נחמיה י, לה): "והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבותינו לעתים מזומנים שנה בשנה לבער על מזבח ה' אלהינו ככתוב בתורה".

47. בגמרא (כח, א) למדין מברייתא מדוע נתכנו בשמות אלו. תנו רבנן: מה היו בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות? אמרו: פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, ושלא יביאו ביכורים לירושלים, והושיבו פרוזדאות (משמרות) על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרין שבאותו הדור? הביאו סלי ביכורים וחיפום בקציעות ונטלום, ועלי על כתפיהם, וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות, אמרו להם:

בְּעֲשָׂרִים בּוֹ - באב, היו מביאים בְּגִי פַחַת מוֹאֵב בֶּן יְהוּדָה.
בְּעֲשָׂרִים בְּאֵלוֹל, היו מביאים בְּגִי עֲדִין בֶּן יְהוּדָה.

בְּאַחַד בְּטִבֵּת שָׁבוּ בְּגִי פְרַעַשׁ להביא עצים פעם שְׁנִיָּה נמצא שהיה להם שני ימים של קרבן עצים: בחמישה באב ובאחד בטבת.

בְּאַחַד בְּטִבֵּת לֹא הָיָה בּוֹ מַעֲמָד כֻּלּוֹ, שֶׁהָיָה בּוֹ הַלֵּל שלם, שהרי הוא בתוך ימי החנוכה, והוא דוחה את המעמד של שחרית, **וְקָרְבַּן מוֹסֵף** משום ראש חודש, **וְקָרְבַּן עֲצִים** שהביאו בני פרעוש, ושני קרבנות אלו דוחים את שאר המעמדות של מוסף, מנחה ונעילה:

תעניות ט' באב וי"ז בתמוז

משנה ו

הַמִּשָּׁה דְּבָרִים רַעִים אֲרַעוּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּשִׁבְעָה עֶשְׂרֵי בְּתַמּוּז, וְחַמְשָׁה דְּבָרִים רַעִים אִירְעוּ בְּתִשְׁעָה בָּאָב.
בְּשִׁבְעָה עֶשְׂרֵי בְּתַמּוּז:

פייסות איזה באחרונה, כדכתיב והגורלות הפלנו על קרבן העצים: שהיה בו הלל. לפי שאחד בטבת חל בחנוכה לעולם, ובחנוכה גומרים את ההלל. אבל הלל דר"ח שאין קריאת ההלל בו אלא מנהג בעלמא, לא דחי מעמד. ומהאי טעמא לא חשיב ר"ח ניסן דאית ביה נמי הלל וקרבת מוסף

ביאורים והרחבות

להיכן אתם הולכין? אומרין להם: לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו, ובעלי שעל כתפינו. כיון שעברו מהן עיטרום בסלים והביאום לירושלים. תנא: הן הן בני סלמאי הנתופתי. תנו רבנן: מה הן בני סלמאי הנתופתי? אמרו: פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו פרוזדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו יראי חטא שבאותו הדור? הביאו גזיריהן ועשו סולמות והניחו על כתפיהם והלכו להם. כיון שהגיעו אצלן, אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו להם: להביא גוזלות משובך שלפנינו ובסולמות שעל כתפינו, כיון שעברו מהן פירקום והביאום והעלום לירושלים. ועליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר: "זכר צדיק לברכה", ועל ירבעם בן נבט וחבריו נאמר: "ושם רשעים ירקב".

ר' עובדיה מברטנורא שכותשים בו הדייסא והיו רגילין לכתוש בו הקציעות לעשות מהם עגולי דבילה, וכשהיו פוגעים בשומרים אומרים להם אנו הולכים לעשות שני עגולי דבילה במכתשת שלפנינו בעלי זה שעל כתפינו, וכך היו מביאין בכורים לירושלים. ועל שם כך נקראו בני גונבי עלי כלומר גונבי לב השומרים, בעלי שעל כתפם. ובני קוצעי קציעות על שם שחותכין עגולי הדבילה במקצועות. ואלו האנשים הכשרים עצמן עמדו פעם אחרת שגורו שמד שלא להביא עצים למערכה, ותקנו סולמות והיו אומרים לשומרים ליטול שני גוזלות משובך זה שלפנינו בסולם זה שעל כתפינו אנו הולכים, ועל שם כך נקראו בני סלמאי הנתופתי, שהיו נותצים הסולמות אחר שעברו מן השומרים, ומביאין מהן עצים למערכה. וכל אלו מביאין עצים עם בני תוא: שבו בני פרעוש שניה. שלאחר שסיימו מטילין

נְשַׁתְּבְרוּ הַלְלוּחֹת⁴⁸.

וּבְטַל הַתְּמִיד במצור על ירושלים (מסורת היתה בידם שהיה זה בי"ז בתמוז).

וְהַקְּעָה הָעִיר בזמן בית שני.

וְשָׂרָף אֶפְסֵטְמוֹס - שר יווני **אֶת הַתּוֹרָה** (מסורת היתה בידם שהיה זה בי"ז בתמוז).

וְהָעֵמִיד צָלַם של עבודה זרה **בְּהִיכָל⁴⁹.**

בְּתַשְׁעָה בָּאָב: נִגְזַר עַל אֲבוֹתֵינוּ שֶׁלֹּא יִפְּנֹסוּ לְאָרֶץ⁵⁰.

וְחָרַב הַבַּיִת בְּרֵאשׁוֹנָה וּבִשְׁנֵינָה⁵¹.

ר' עובדיה מברטנורא

וקרבן עצים: ו בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות. שהרי בו' בסיון נתנו עשרת הדברות ובו' בהשכמה עלה לקבל את שאר התורה ושהה שם מ' יום, נמצאו כלים בי"ז בתמוז, וכשירד שבר את הלוחות: ובטל התמיד. שלא היה שם כבשים להקריב, שבאה העיר במצור: והעמיד צלם בהיכל. פליגי בה אמוראי בירושלמי, חד אמר צלם של מנשה, ובבית

ביאורים והרחבות

48. בגמרא (כח, ב) מבואר החשבון לזה: בשבעה בסיון לאחר מתן תורה, עלה משה להר, שנאמר (שמות כא, טז): "ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן", ארבעים יום שהה בהר (24 יום של סיון עד סוף החודש, ועוד 16 יום של תמוז), נמצא שירד בי"ז בתמוז. ובירידתו שבר את הלוחות.

49. **פירוש:** נחלקו בירושלמי: חד אמר, צלם של **מנשה** ובבית ראשון מדובר. וחד אמר, צלם של **אפוסטמוס** שהיה משרי היונים ובבית שני היה. ורש"י פירש בגמרא (כו, ב) שהעמידו מנשה.

50. בגמרא (כט, א) למדין: מנין לנו שבתשעה באב נגזר על אבותינו לא להיכנס לארץ, דכתיב (שמות מ, יז): "ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש ה'קם המשכן", ואמר מר: שנה ראשונה עשה משה את המשכן, שניה הקים משה את המשכן ושלה מרגלים, וכתוב (במדבר י, יא): "ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש (דהיינו כ' באייר) נעלה הענן מעל משכן העדות", וכתוב (שם פס' לג): "ויסעו מִהַר ה' דרך שלשת ימים", אמר רבי חמא בר חנינא: אותו היום סרו מאחרי ה', וכתוב (שם יא, ד): "והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישוּבוּ ויבכו גם בני ישראל" וגו', וכתוב (שם פס' כ): "עד חדש ימים" וגו', דהוּוּ להו עשרין ותרתינן בסיון (הרי זה עשרים ושתיים בסיון), וכתוב (שם יב, טו): "ותסגר מרים שבעת ימים" דהוּוּ להו עשרין ותשעה בסיון, וכתוב (שם יג, כ): "שלח לך אנשים". ותניא, בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים, וכתוב (שם פס' כה): "וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום" (לפי חשבון זה חזרו בתשעה באב). אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו היום ערב תשעה באב היה, **אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות.**

51. **פירוש:** בית ראשון נחרב בשנת 3338 לבריאת העולם על ידי נבוכדנצר מלך בבל, בשנת מלכותו של צדקיהו מלך יהודה. לאחר מותו מלכו אוויל מרודך בנו 23 שנה, ובלשצר בן אוויל מרודך מלך שנתיים בלבד. כורש מלך פרס מלך בשנת 3390. בתקופתו החל בנין בית שני, אז התרחש נס פורים. בשנת 3408 לבריאת העולם החל בנין הבית השני, בדיוק 70 שנה לאחר חורבנו. בנין זה עמד על תילו 420 שנה, **בשנת 3828 נחרב הבית השני על ידי טיטוס הרומאי**, ובתקופה זו נהרגו עשרת הרוגי מלכות.

בגמרא (שם) למדין המקור לכך, כדגרסינן: חרב הבית בראשונה מנלן? דכתיב (מלכים ב כה, ח - ט): "ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם, וישרף את בית ה'" וגו', וכתוב (ירמיה נב, יב

וְנִלְכְּדָה בֵּיתָר (מסורת היתה בידם שהיה זה בתשעה באב)⁵².
וְנִחְרְשָׁה הָעִיר - ירושלים (מסורת היתה בידם שהיה זה בתשעה באב).
מִשְׁנֵכְנֵס אָב מִמְעֵטִין בְּשִׁמְחָה:

משנה ז

שַׁבָּת - שבוע **שָׁחַל תְּשֻׁעָה בָּאֵב לְהִיּוֹת בְּתוֹכָהּ, אָסוּר מִלְסַפֵּר וּמִלְכַבֵּס**⁵³, **וּבַחֲמִישֵׁי מִתְרִין** - אם חל תשעה באב בערב שבת, מותרים לכבס ביום חמישי שלפני התענית **מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת** שלאחר תשעה באב.
עָרַב תְּשֻׁעָה בָּאֵב לאחר חצות, בסעודה שמפסיק בה מלאכול - **לֹא יֵאָכֵל אָדָם שְׁנֵי תַבְשִׁילִין, לֹא יֵאָכֵל בֶּשֶׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן.**

בהן משום שני תבשילין: ולא יאכל בשר ולא ישתה יין. ה"מ לאחר חצי היום ובסעודה המפסקת

ביאורים והרחבות

- (א): "בחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלים, וישרף את בית ה' וגו'. ותניא: אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה, הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו. ובשניה מנלן? דתניא: מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. אמרו, כשחרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה, ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה, ומשמרתה של יהויריב היתה, והלויים היו אומרים שירה, ועומדין על דוכנם. ומה שירה היו אומרים? "וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם" (תהלים צד, כג), ולא הספיקו לומר "יצמיתם ה' אלהינו" עד שבאו נכרים וכבשום. **וכן בשניה** (כבשום באותו תאריך). עוד גרסינן: תנו רבנן: משחרב הבית בראשונה, נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל, ואמרו לפניו: רבונו של עולם! הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים, יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה, ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם, והם קפצו ונפלו לתוך האור, ועליהן קונן ישעיהו הנביא: "משא גיא חזיון מה לך איפוא כי עלית כולך לגגות תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה".

52. **פירוש:** ביתר היתה עיר גדולה והיו בה אלפים ורבבות מישראל, והיה להם מלך גדול, ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח, ונפל בידי הרומאים, ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש (רמב"ם הל' תעניות ה, ג).

53. בגמרא (כט, ב) נחלקו אמוראים בדיון זה: אמר **רב נחמן**: לא שנו אלא לכבס וללבוש, אבל לכבס ולהניח מותר. **ורב ששת** אמר: אפילו לכבס ולהניח אסור. אמר רב ששת: תדע דבטלי קצרי (הכובסים) דבי רב.

ר' עובדיה מברטנורא ראשון מיירי. וחד אמר צלם של אפוסטמוס שהיה משרי היונים ובבית שני היה: ז שבת שחל ט"ב. שבוע שחל ט' באב להיות בתוכה: אסור לספר ולכבס. כל אותו שבוע עד שיעבור התענית: ובחמישי מותרים. כשהיו מקדשים על פי הראיה וחל תשעה באב להיות בערב שבת, מותרים לכבס בחמישי שלפני התענית מפני כבוד השבת: שני תבשילין. אין אסור משום שני תבשילין אלא דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי, אבל דבר הנאכל כמות שהוא חי כגון חלב וגבינה וקטניות בזמן שהיא לחה, אע"פ שבשולן אין

ר' עובדיה מברטנורא שאין דעתו לאכול אחריה סעודת קבע. אבל קודם חצי היום אפילו בסעודה המפסקת, או בסעודה שאינה מפסקת אפילו לאחר חצי היום, שרי לאכול ב' תבשילין, ובבשר ויין: רבן שמעון בן גמליאל אומר ישנה. אם היה רגיל בשני תבשילין אוכל תבשיל אחד, היה רגיל בשני כוסות של יין שותה כוס אחד. ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל: בכפיית המטה. שכופה המטה על פניה ולא ישכב עליה אלא בקרקע. ואין הלכה כר' יהודה: ח כט"ז באב. שבו כלו מתי מדבר

רבן שמעון בן גמליאל אומר: ישנה - אם רגיל בשני תבשילין יאכל אחד, אם רגיל בשתי כוסות יין ישתה כוס אחת. רבי יהודה מְחַיֵּב בְּכַפֵּי־הַמָּטָה - שיהפוך את המיטה על פניה, ולא ישכב עליה אלא על הקרקע כדרך האבל, וְלֹא הוֹדוּ לוֹ הַכֹּהֲמִים^{54 55}:

משנה ח

אָמַר רַבֵּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: לֹא הָיוּ יָמֵים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כַּחַמְשָׁה עָשָׂר בָּאָב וַיָּבוֹאוּ הַכַּפּוּרִים⁵⁶, שֶׁבָּהֶן בָּנוּת יְרוּשָׁלַיִם יוֹצְאוֹת

על פניה ולא ישכב עליה אלא בקרקע. ואין הלכה כר' יהודה: ח כט"ז באב. שבו כלו מתי מדבר

ביאורים והרחבות

עוד למדין בשם רב: לא שנו (שאסור מלספר ולכבס) אלא לפניו, אבל לאחריו (לאחר ת"ב אף באותו שבוע) - מותר. ושמאל אמר: אפילו לאחריו נמי אסור.

עוד למדין: תשעה באב שחל להיות בשבת, וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה (בשבת) כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו.

ואסור לספר ולכבס מראש חדש ועד התענית, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: כל החדש כולו אסור. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. אמר רבי יוחנן: ושלשתן מקרא אחד דרשו, דכתיב (הושע ב, יג): "והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתיה", מאן דאמר מראש חדש ועד התענית - מ"חגה", ומאן דאמר כל החדש כולו אסור - מ"חדשה", ומאן דאמר כל השבת כולה אסור - מ"שבתיה". אמר רבא: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. ואמר רבא: הלכה כרבי מאיר. ותרוייהו לקולא. וצריכא, דאי אשמועינן הלכה כרבי מאיר הוה אמינא אפילו מראש חדש, קא משמע לן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (שאסור רק בשבוע שחל בו). ואי אשמועינן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, הוה אמינא אפילו לאחריו, קא משמע לן הלכה כרבי מאיר (עד ת"ב ולא יותר).

54. בגמרא (ל, ב) למדין, שמודים חכמים לרבי יהודה במי שיכול לכפות מיטתו שיכפה וישן על הקרקע, ומודה רבי יהודה לחכמים במי שאינו יכול לכפות מיטתו, כגון מעוברות ומניקות, שאין צריך לכפות. לא נחלקו אלא בשאר מיטות שבבית שאינו ישן עליהן, שרבי יהודה מחייב לכפותן, וחכמים פוטרין.

55. לסיכום: מדין המשנה דיני אבלות לחורבן בית מקדשנו הם שלשה: א. משנכנס אב. ב. שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה (שבוע שחל בו ת"ב) ג. ערב תשעה באב. וכמובן תשעה באב עצמו, שחמישה דברים אירעו בו.

האיסורים בתשעה באב המופיעים בגמרא (ל, א) הם: איסור באכילה ובשתיה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשיש המטה, ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות.

56. בגמרא (ל, ב) שואלין: בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה שליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות האחרונות. אלא חמשה עשר באב מאי היא (מה השמחה ביום זה)? אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. מאי דרוש (מה המקור שמצאו לבטל גזרת משה

בְּכָלֵי לֶבֶן שְׂאוּלִין - שכולן שואלות זו מזו, אפילו עשירות, **שְׁלֵא לְבִישׁ אֶת מִי שְׂאִין לוֹ**⁵⁷.
כָּל הַבְּלִים - הבגדים ששאלו זו מזו, **טְעוּנִין טְבִילָה** קודם שתלבשם, שמא לבשה אותם אשה נידה⁵⁸.

וּבְנֹת יְרוּשָׁלַיִם יוֹצְאוֹת וְחֹלוֹת בַּפְּרָמִים. וּמָה הָיוּ אוֹמְרוֹת? בְּחֹר, שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה, מָה אַתָּה בּוֹרֵר לָךְ. אֵל תִּתֵּן עֵינֶיךָ בְּנֹוֹי, תֵּן עֵינֶיךָ בְּמִשְׁפַּחָה. "שֶׁקֶר הַחַן וְהַבֵּל הַיָּפִי, אִשָּׁה יִרְאֵת יְיָ הִיא תִתְהַלֵּל" (משלי לא, ל). **וְאוֹמֵר** (שם פס' לא): **"תִּנְנוּ לָהּ מַפְרֵי יָדֶיהָ, וְיִהְלֹוּהָ בְּשַׁעְרֵים מִיַּעֲשִׂיָה"**⁵⁹.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר פסוק הנדרש על יום הכיפורים כיום של שמחה (שיר השירים ג, יא): **"צְאִינָה וּרְאִינָה בְּנֹת צִיּוֹן בְּמִקְדָּךְ שְׁלֹמֹה** - הקב"ה שהשלום שלו

ר' עובדיה מברטנורא בשנת המ'. ובו נתבטלו אותן השומרים שהושיב ירבעם בן נבט שהיו מונעים את ישראל שלא יעלו לרגל. ובו נתנו הרוגי ביתר לקבורה. ובו היו פוסקים מלכרות עצים למערכה לפי שמאז תש כחה של חמה, שאין בה כח ליבש העצים מלחות: ויום הכפורים. שבו נתנו לוחות האחרונות, והוא יום מחילה וסליחה: שאולים. שכולן שואליו, אפילו עשירות, שלא לבייש את מי שאין לו: טעונים טבילה. קודם שילבשום. לפי שאין כל אחת בקיאה בחברתה שמא נדה היתה: יוצאות וחולות. כמו, אז תשמח בתולה במחול (ירמיה לא): במלך

ביאורים והרחבות

רבינו? "זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד" וגו', דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה. אמר רב יוסף אמר רב נחמן: **יום שהותר שבת בנימין לבוא בקהל** שנאמר: "ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה", מאי דרוש? אמר רב "ממנו" ולא מבנינו. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: **יום שכלו בו מתי מדבר**. דאמר מר, עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה, שנאמר: "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי", אלי היה הדבור. עולא אמר: **יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל** ואמר לאיזה שירצו יעלו. רב מתנה אמר: **יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה**. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: **יום שפסקו מלכרות עצים למערכה**. תניא: רבי אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה, לפי שאינן יבשין. אמר רב מנשיא: וקרו ליה יום תבר מגל. מכאן ואילך, דמוסיף - יוסיף, ודלא מוסיף - יאסף. תני רב יוסף: מאי יאסף? אמר רב יוסף: תקבריה אימיה. **פירש"י: מחמשה עשר באב ואילך, דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו**. דלא יוסיף - לעסוק בתורה בלילות. תקבריה אימיה - כלומר ימות בלא עתו.

57. גרסינן בגמרא (לא, א): תנו רבנן: בת מלך שואלת מבת כהן גדול, בת כהן גדול מבת סגן, ובת סגן מבת משוח מלחמה, ובת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט, וכל ישראל שואליו זה מזה כדי שלא לבייש את מי שאין לו.
 58. בגמרא (לא, א) למדין בשם רבי אלעזר: אפילו מקופלין ומונחין בקופסא, צריכים טבילה.
 59. בגמרא (לא, א) למדין, שמי שאין לו אשה נפנה לשם לבחור לו אשה. עוד למדין שם: תנו רבנן: יפיפיות שבהן מה היו אומרות? תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות? תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים. מכוערות שבהן מה היו אומרות? קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים.

ר' עובדיה מברטנורא
שלמה. הקב"ה שהשלום שלו:
אמו. כנסת ישראל: זה מתן
תורה. יוה"כ שבו נתנו לוחות
אחרונות: זה בנין בית
המקדש. שנתחנך ביוה"כ:

בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לֹא אָמוּ - כנסת ישראל בְּיוֹם
חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם שְׂמִיחַת לְבוֹ. "בְּיוֹם חֲתָנָתוֹ" -
זו **מתן תורה** - שביום הכיפורים ניתנו לוחות
אחרונות הכוללים כל התורה, "וּבְיוֹם שְׂמִיחַת לְבוֹ"
- **זו בנין בית המקדש** שנתחנך ביום הכיפורים
בימי שלמה, **שְׂיִבְנָה בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן**:⁶⁰

סליק מסכת תענית

דוגמא

ביאורים והרחבות

60. כתב בעל תפארת ישראל (על המשניות) בביאור הטעם מדוע הביאה המשנה פסוק זה, וזה לשונו: נראה לי, דלהכי מייתי הך קרא, דרצונו לומר אף על גב דביום הכיפורים לא שייר שישוררו בחור שא נא וכו', דוכי סלקא דעתך שישראל קדושים יתעסקו ביום כיפור הקדוש בשידוכים! על זה משיב: "וכן הוא אומר וכו', דביום כיפור התכוונו להקב"ה שנקרא בחור בשיר השירים כולו, שנאמר (שיר השירים ה, לו): "בחור כארזים", שא נא עיניך מה אתה בורר לך, רצונו לומר, איה אומה קדושה בעולם כאומה זו. אל תתן עיניך בְּנֹי, דאע"ג שחטאו לפניך תתן עיניך במשפחה, בניך בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב. שקר החן של האומות, הבל יופי שלהם, דאפילו כשעושין מצוות כוונתם רק להחניף לך... אבל אשתך החלשה והקטנה שהיא "יראת ה'", "היא תהלל", שעומדת לפניך היום ככלה מקושטה, ואומרת כאביה (יצחק, שאמר) "הא קריבת נפשי קדמך" (שבת פט:). "היא תהלל", שגם כתמי חטאותיה הם היום לה לעדי ולתפארת, בעבור כי נתהפכו לזכויות. זאת אומרת, "שחורה אני" ואף על פי כן "נאוה", "ואהלי קדר" השחורים, בעיניך "כיריעות שלמה" המרוקמים זהב מופז.

לפרטים 03-5376771